

FORSKNING TIL STØTTE FOR DEMOKRATISKE FÆLLESSKABER GENNEM FREMTIDSVÆRKSTEDER

Af Liesanth Yde Nirmalarajan¹ & Rasmus Sommer Hansen²

Formålet med artiklen er at udvikle og kvalificere metodologiske principper for en participatorisk praksisforskning med afsæt i et konkret forskningsprojekt om familier i udsatte positioner. Vi præsenterer først et ideal for et demokratisk fællesskab og en participatorisk tilgang til forskning, der har til formål at understøtte sådanne fællesskaber, samt en række metodologiske principper, som denne forskning bør følge. Her lægger vi særligt vægt på politisk lighed, demokratisk kontrol og et deraf afledt krav om at minimere risikoen for epistemisk uretfærdighed over for borgere i en marginaliseret position. Derefter undersøger vi fremtidsværksteders metodiske potentiale til at belyse marginaliserede perspektiver. Vi konkluderer, at gode intentioner om involvering af marginaliserede perspektiver i forskning ikke i sig selv er tilstrækkelige til at realisere demokratiske fællesskaber, men at de metodologiske principper er nødt til at blive situeret og må forhandles med de konkrete deltagere.

Nøgleord: deliberativt demokrati, fællesskaber, epistemisk uretfærdighed, praksisforskning, fremtidsværksteder.

Keywords: deliberative democracy, communities, epistemic injustice, practice research, future workshops.

1. Indledning

Denne artikel bygger på to grundlæggende antagelser: 1) fællesskab som politisk-moralsk ideal indebærer, at alle borgere relaterer sig til hinanden som ligeværdige medborgere, og 2) den participatoriske praksisforskning bør have til formål at understøtte sådanne fællesskaber. Vi sætter i artiklen fokus på meningsfulde fællesskaber i forskningen. Vores udgangspunkt er, at fællesskaber ikke kommer af sig selv, men opstår og understøttes af kol-

1 Liesanth Yde Nirmalarajan, ph.d.-studerende ved Aalborg Universitet, Institut for Sociologi og Socialt arbejde, e-mail: lin@socsci.aau.dk.

2 Rasmus Sommer Hansen, ph.d. og lektor ved VIA University College, e-mail: raha@via.dk.

lektive og kollaborative processer, og at sådanne fællesskaber må skabes igennem forhandlinger om, hvad mening og deltagelse betyder i konkrete situationer mellem de mennesker, som er til stede. Baggrunden for artiklen er, at der inden for den partipatoriske praksisforskning er et ideal om at demokratisere forskningen. Uggerhøj, Henriksen og Andersen (2018) fremhæver fx, at vidensproduktion finder sted i demokratiske forhandlinger mellem borgere og forskere igennem reflektive og ligeværdige dialoger, der understøtter deliberation (se også Andersen et al., 2020; Joubert & Webber, 2020; Sim et al., 2019; Epstein et al., 2015). Praksisforskning som tilgang har ikke nødvendigvis en entydig definition. Forskellige definitioner og udviklinger kan fx findes i Joubert og Webber (2020) og Uggerhøj og Wisti (2020). Det bliver dog sjældent diskuteret, hvad dette mere specifikt betyder, og hvordan sådanne forhandlinger om mening og deltagelse mere konkret kan finde sted i forskningsprojekter.

Vi ønsker at bidrage til at udbedre denne mangel i den eksisterende litteratur ved at formulere, begrunde og kritisk diskutere nogle metodologiske principper for brugerinvolvering i forskningen. Vores bidrag består derfor i et teoretisk begrundet forslag til, hvordan vi som forskere kan arbejde metodisk, systematisk og konkret med involvering af borgere i forskning for at fremme demokratiske fællesskaber.

Vi skitserer dette ideal om et demokratisk fællesskab i afsnit 2 og undersøger dets metodologiske implikationer for en fællesskabsstøttende forskning i afsnit 3. Vi argumenterer for, at hvis et fællesskab skal være et meningsfuldt *demokratisk* fællesskab, må det baseres på politisk lighed og demokratisk kontrol, og hvis forskningen skal støtte et sådant fællesskab, må den være særlig opmærksom på forskellige former for epistemisk uretfærdighed. Det sidste medfører bl.a., at forskningen må involvere marginaliserede gruppers perspektiver og narrativer, hvorved vi forstår perspektiver og narrativer baseret på erfaringer med ulige adgang til centrale former for social interaktion som konsekvens af materielle afsavn, magtesløshed, stigmatisering o.l. På denne baggrund formulerer vi en række metodologiske principper for en fællesskabsstøttende forskning, som vi efterfølgende illustrerer i afsnit 4 med udgangspunkt i Nirmalarajans igangværende forskningsprojekt, der vha. fremtidsværksteder undersøger, hvordan familier i udsatte positioner oplever sig involveret i socialt arbejde med forskellige digitale teknologier, og som på eksemplarisk vis demonstrerer centrale udfordringer for en fællesskabsstøttende forskning.

Med dette afsæt diskuterer vi fremtidsværksteders potentiale til at belyse marginaliserede perspektiver og dermed deres potentiale for at understøtte demokratiske fællesskaber i afsnit 5. Vi beskriver, hvordan der konkret blev arbejdet med at involvere de marginaliserede perspektiver og inviteret til et fællesskab gennem fremtidsværkstedernes faser. Vi konkluderer, at gode intentioner om involvering af marginaliserede perspektiver i forskning ikke i sig selv er tilstrækkelige til at realisere meningsfulde demokratiske

fællesskaber, men at de metodologiske principper nødvendigvis må situeres og forhandles med de konkrete deltagere i den specifikke kontekst. Ikke desto mindre er det vores påstand, at principperne kan vejlede praksisforskningen og medvirke til at styrke dens metodologiske stringens.

2. Demokratisk fællesskab og inddragelse af berørte borgere

Fællesskaber kan eksistere på forskellige niveauer, men vi er i første omgang interesseret i politiske fællesskaber, dvs. fællesskaber af borgere inden for en stats myndighedsområde. (Dette indebærer også andre med mere eller mindre permanent ophold i landet, men vi ser bort fra dette i det følgende). Vi vil tage udgangspunkt i et bestemt demokratisk ideal for et sådant fællesskab, som Elizabeth Anderson overordnet formulerer således: “The democratic ideal seeks a culture and political institutions that realize society as a system of equal citizens” (2010, s. 2). Et demokratisk fællesskab er et fællesskab af ligeværdige medborgere. Vi vil ikke argumentere for dette ideal her, men henvender os til andre, der allerede tilslutter sig idealet, som fortællere for den participatoriske praksisforskning gør. I stedet vil vi skitsere en bestemt deliberativ-demokratisk fortolkning af idealet (jf. Bächtiger, Dryzek, Mansbridge & Warren, 2018; Benhabib, 2013; Cohen, 2009; Gutmann & Thompson, 2004; Habermas, 1996; Lafont, 2020; Rostbøll, 2023) og undersøge dens metodologiske implikationer for en fællesskabsstøttende forskning.

Anderson uddyber idealet således:

Democracy is here understood as collective self-determination by means of open discussion among equals, in accordance with rules acceptable to all. To stand as an equal before others in discussion means that one is entitled to participate, that others recognize an obligation to listen respectfully and respond to one's arguments, that no one need bow and scrape before others or represent themselves as inferior to others as a condition of having their claim heard (Anderson, 1999, s. 313).

Centralt for et demokratisk fællesskab er altså, at magtudøvelse finder sted gennem samtaler mellem alle berørte, hvor hver enkelt fremlægger deres grunde til at vurdere sagen på en bestemt måde og besvarer indvendinger fra andre, hvis de er uenige. Ideelt set skal hver enkelt præsentere grunde, der kan retfærdiggøre deres påstande og tilbagevise eller imødegå modargumenter for at adressere andres forbehold.

Cristina Lafont har peget på behovet for at skelne mellem to dimensioner ved demokratiske fællesskaber:

- 1) *Politisk lighed* handler om fordelingen af politisk magt mellem borgere og udelukker politisk dominans, dvs. relationer mellem borgere, hvor nogle kan påtvinge andre beslutninger på vilkårlig vis (Lafont, 2020, s. 19).
- 2) *Demokratisk kontrol* indebærer, at alle borgere på reflekteret vis kan tilslutte sig resultatet af beslutninger, eller i det mindste den beslutningsprocedure, der er blevet fulgt (Lafont, 2020, s. 23).

Ifølge Lafont har vi alle en grundlæggende interesse i at have indflydelse på indretningen af den verden, vi lever i, for at realisere et meningsfuldt fællesskab sammen (Lafont, 2020, s. 20). Hvis vi oplever, at vi ikke har mulighed for at opnå en sådan indflydelse og blot "blindt" må adlyde andres påbud, kan vi siges at være *politisk fremmedgjorte*. For at undgå en sådan fremmedgørelse må borgere have en reel og effektiv mulighed for at udfordre og kritisere magtudøvelse, der påvirker dem. De må have muligheden for at deltage i de beslutningsprocesser, der fører til magtudøvelse, herunder at bidrage til den diskussion og udveksling af argumenter, som beslutningerne bør baseres på. Kun på denne vis bliver det meningsfuldt for alle borgere at se sig selv som ligeværdige deltagere i det demokratiske fællesskab (Lafont, 2020, s. 168).

3. Metodologiske principper for fællesskabsstøttende forskning

Praksisforskningens potentiale består i at oversætte borgerperspektiver til viden, der kan formidles til politik og praksis. Når forskning skal ske *med* og ikke *til* borgerne, stiller det krav til, at forskere forstår de levede erfaringer, som borgerne har (Smith, Bratini, Chambers, Jensen & Romero, 2010, s. 411). Hvis dette skal lykkes, forudsætter det, at forskeren grundlæggende har nogle metodologiske principper, der kan gøres gældende, for at involveringen kan være produktiv og ikke repressiv. Når dette ikke lykkes, kan det begrænse borgernes autonomi og forstærke eksisterende marginaliseringsmekanismer (Müller, Nirmalarajan, Wisti & Uggerhøj, 2023).

Ovenstående redegørelse for idealet om et demokratisk fællesskab begrundet borgerinddragelse i enhver form for beslutning, der vedrører borgeren. I denne sektion vender vi blikket mod samfundsforskningens rolle, hvis den skal understøtte et sådant ideal. Hvad vi vil kalde en *fællesskabsstøttende forskning*, har til formål (1) at undersøge det eksisterende samfund for at afdække barrierer for realisering af idealet om et demokratisk fællesskab, såvel som (2) de skridt, der skal tages for at reducere disse barrierer for politisk lighed og demokratisk kontrol.

Den fællesskabsstøttende forskning har derfor for det første til formål at afdække de magtstrukturer og uligheder, som skaber barrierer for politisk lighed og demokratisk kontrol. Disse (forbundne) barrierer kan forekomme

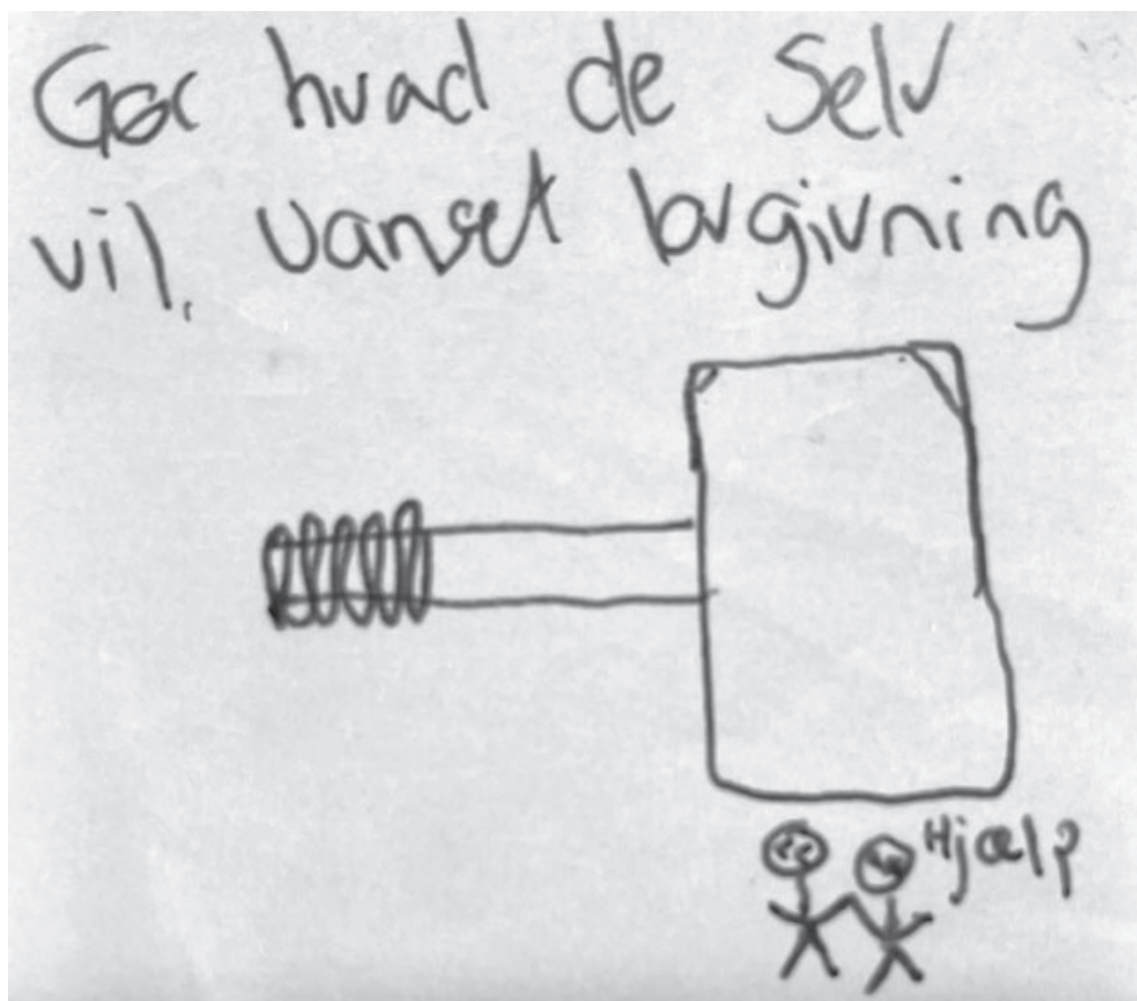
på et interpersonelt og strukturelt niveau. På det interpersonelle niveau er det forskningens opgave at identificere bestemte personers *magt over* andre, dvs. “the capacity to effect specific states, dispositions or actions in other agents (patients) in conformity with the power-holder’s will or interests” (Abizadeh, 2023, s. 6). Der kan være mange kilder til *magt over*, og den kan udøves på forskellige måder: gennem truslen om sanktioner, løfter om fordele, manipulation, karisma, overbevisende argumenter osv. (Magt over i denne forstand inkluderer således det, Rainer Forst (2017) kalder “noumenal magt”, men også fysisk magtanvendelse).

Hvorvidt magt over er problematisk fra et demokratisk perspektiv, afhænger af, om den enten resulterer i dominans, dvs. omstændigheder, hvor nogle borgere er underlagt andres vilkårlige vilje, hvilket er i modstrid med politisk lighed; eller om den bevirker, at nogle borgere ikke har reel mulighed for at deltage i og tilslutte sig resultatet af beslutningsprocesser, der vedrører dem, hvilket er i modstrid med demokratisk kontrol. Et eksempel på dominans er en borger i misbrugsbehandling, der er nødt til at affinde sig med de professionelles krav uden reelle klagemuligheder, fordi det er en betingelse for at få adgang til essentielle ressourcer. Hvis beslutningsprocesserne samtidig er indrettet sådan, at den professionelle ikke behøver at lytte til borgernes synspunkter og argumenter vedrørende kravenes rimelighed, og borge- ren derfor blot blindt må adlyde, vil det også være et eksempel på manglende demokratisk kontrol.

Forskning til støtte for demokratiske fællesskaber bør afdække *magt over* mhp. at identificere barrierer for politisk lighed og demokratisk kontrol. Idet forskning handler om frembringelse af viden, er det særlig relevant i den forbindelse at være opmærksom på magt over, der tager form af *epistemisk uretfærdighed*. Denne form for uretfærdighed består overordnet i at behandle personer på en måde, som er i modstrid med deres status som “vidende subjekter” (Fricker, 2007, s. 1). På det interpersonelle niveau tager den epistemiske uretfærdighed fx form af “vidnesbyrduretfærdighed” (*testimonial injustice*), hvor en (til)hører på grund af fordomme over for en talers sociale identitet(er) tillægger dennes udsagn lavere troværdighed, end hvad de ellers ville have gjort (Fricker, 2007, s. 4). En taler behandles uretfærdigt, når hun fortæller en tilhører noget, men ikke bliver “troet på” på grund af tilhørerens fordomme mod personer som hende, og dermed forhindrer hendes bidrag til produktionen af viden i modstrid med hendes status som vidende subjekt.

Den relevante form for fordomme fungerer via stereotyper, nærmere bestemt “negative identitetsbaserede stereotyper”. Disse stereotyper består i udbredte sammenkædninger af en social gruppe og én eller flere nedsættende egenskaber, hvor denne sammenkædning indebærer en epistemisk problematisk generalisering (Fricker, 2007, s. 35). (Frickers definition kræver også, at stereotyperne skal afspejle en etisk bebrejdesværdig investering, men som Anderson (2012) viser, kan stereotyper godt føre til uretfærdigheder, selvom de ikke lever op til denne betingelse).

Eksempler fra Nirmalarajans fremtidsværksteder omfatter situationer, hvor forældre havde en psykisk sygdom eller boede i bestemte “udsatte” boligområder, hvor disse faktorer alene blev betragtet som problematiske ift. til at vide, hvordan de skulle varetage deres børns interesser og behov. Som følge heraf tilsidesatte socialrådgiverne forældrenes perspektiv på problemernes årsag, hvilket forældrene selv omtalte som “forældrefremmedgørelse” og “stigmatisering”. Et tegnet eksempel er fx illustrationen i figur 1 med et citat fra en mor, som fortæller, at konsekvenserne af at være marginaliseret også påvirker hende på et interpersonelt niveau.

Figur 1. Tegning og tekst fra fremtidsværksted: “Den måde, jeg oplever og åbner brevene på i e-Boks, det er med frygt. Det giver sådan en øget arousal, når man ved, at socialrådgiverne vil undersøge en, og de bare kan gøre det uden samtykke. Så er jeg konstant på vagt.”

Magt over muliggøres af sociale strukturer, som inkluderer formelle og uformelle normer samt de “retfærdiggørende narrativer”, som i praksis legitimerer dem (jf. Forst, 2017). Bestemte personer udøver magt over andre, fordi sociale strukturer giver dem kapaciteten til at gøre det, fx i kraft af rollen

som socialrådgiver. Sociale strukturer kan også udøve en form for begrænsende *strukturel magt* uafhængigt af den magt over, de muliggør. Det kan fx være tilfældet, hvis bestemte grupper udsættes for *hermeneutisk marginalisering* i den forstand, at de ikke har de samme muligheder som andre sociale grupper for at deltage i de fællesskaber, hvor fælles fortolkninger skabes (Fricker, 2007, s. 153). De har dermed dårligere adgang til at påvirke fællesskabets hermeneutiske ressourcer, dvs. de begreber, kategorier og fortolkningsskemaer, som giver mening til vores virkelighed (Fricker, 2007, s. 6). Konsekvensen er en risiko for, at professionelle ikke forstår marginaliserede gruppers udsagn, enten fordi de er for fjernt fra deres egen erfaringsverden, eller fordi borgerne har svært ved at udtrykke deres erfaringer.

Hermeneutisk marginalisering og vidnesbyrdsuretfærdighed er ofte forbundet, da manglende tiltro til en person kan skyldes, at deres sociale erfaringer er skjult pga. hermeneutisk marginalisering. Forskelle i sociale baggrunde og sociale erfaringer kan forværre dette, da mennesker, der ofte interagerer med andre fra samme baggrund, vil have en tendens til at tilnærme sig hinandens perspektiver og opfattelser af virkeligheden (Anderson, 2012, s. 170). I en forskningskontekst kan relativt privilegerede forskere derfor have svært ved at forstå marginaliserede gruppers sociale virkelighed, hvilket kan føre til konklusioner baseret på fordomme og stereotyper.

Givet disse udfordringer er der en risiko for, at der opstår situationer, hvor forskere i socialt stratificerede samfund vil have svært ved at forstå og tro på marginaliserede menneskers udsagn om deres egen virkelighed. Denne manglende forståelse hænger ofte sammen med negative stereotyper om disse mennesker og deres kompetencer og/eller troværdighed, fordi de (opfattes, som om de) tilhører en anden social gruppe end forskerne selv (Anderson, 2012, s. 169-170). Hvis forskningen derfor ikke inddrager marginaliserede perspektiver i både undersøgelsen af barrierer for realiseringen af demokratiske fællesskaber, såvel som de skridt, der bør tages for at reducere disse barrierer, er der en risiko for, at den fejlagnosticerer problemerne og overser løsningsmuligheder.

På baggrund af ovenstående kan vi formulere nogle centrale principper for en fællesskabsunderstøttende forskning. En sådan forskning må have til formål

- a) at studere den magt over, der fører til dominansrelationer og manglende demokratisk kontrol, samt den strukturelle magt, der systematisk begrænser visse kategorier af borgernes deltagelse i deliberative processer i forskellige sociale kontekster.

Hvem udøver magt over hvem? Hvad giver dem mulighed for at udøve denne magt? Hvilke systematiske forskelle er der i forskellige gruppers magtressourcer? Hvilke handlinger bliver sanktioneret? Givet risikoen for

vidnesbyrdsuretfærdighed indebærer dette endvidere, at forskningen forsøger

- b) at afdække de stereotyper, som bidrager til en systematisk nedvurdering af visse kategorier af borgeres epistemiske kompetencer og/eller troværdighed.

Det betyder, at vi må undersøge, hvilke kategorier og generaliseringer der anvendes i sociale interaktioner i forskellige sammenhænge, og hvad disse betyder for, hvem der lyttes til, hvem der har indflydelse på beslutninger, hvem der (ikke) bliver betragtet som troværdige, hvem der føler sig talt ned til, hvem der føler sig overset o.l. Endvidere, da vidnesbyrdsuretfærdighed hænger sammen med hermeneutisk marginalisering, er det centralt

- c) at afdække, hvordan sociale normer og sociale relationer på systematisk vis kan medvirke til marginalisering eller eksklusion af visse kategorier af borgere ift. indflydelse på de tilgængelige hermeneutiske ressourcer.

Fokus for en sådan afdækning er således, hvilke begrebslige skemaer der ligger til grund for vurderinger af, hvad der er relevant, problematisk, værd at lægge mærke til eller at gøre o.l., og hvem der har indflydelse på indretningen af disse skemaer. Forskningens formål er dermed bl.a. at undersøge, hvordan epistemisk uretfærdighed forekommer og kan modvirkes. Samtidig er det afgørende,

- d) at forskningsprocessen selv foregår på en måde, som understøtter politisk lighed og demokratisk kontrol.

Forskningen må give mulighed for, at deltagerne kan formulere deres informerede og velovervejede vurderinger af den relevante undersøgelsesgenstand, såvel som deres begrundelser herfor. Herunder må den tilrettelægges og gennemføres, så den i mindst muligt omfang

- e) ikke selv bidrager til forstærkning af epistemisk uretfærdighed.

Dette er en betydelig udfordring, som vi vil vende tilbage til i diskussionen nedenfor. Givet at forskningen også bør identificere de skridt, der kan bringe os nærmere en realisering af idealet om et demokratisk fællesskab såvel som risikoen for hermeneutisk marginalisering, må den følgelig også

- f) undersøge marginaliserede borgeres behov og krav i den nuværende situation, såvel som ønsker til en bedre fremtid, mhp. identifikation af potentialet for at skabe et demokratisk fællesskab.

Endelig må den

- g) bidrage til identifikation af de forandringer, der er nødvendige for at fjerne barrierer for realiseringen af et sådant fællesskab.

I næste afsæt illustrerer vi fremtidsværksteders potentiale til at belyse marginaliserede perspektiver ved hjælp af disse metodologiske principper med udgangspunkt i Nirmalarajans forskningsprojekt. Med andre ord undersøger vi fremtidsværksteders potentiale for at understøtte demokratiske fællesskaber.

4. Fremtidsværkstedet som metode til inklusion af marginaliserede perspektiver i forskning

I det følgende inddrager vi Nirmalarajans partcipatoriske praksisforskningsprojekt. Projektet undersøger vha. fremtidsværksteder, hvordan familier i udsatte positioner oplever sig involveret i socialt arbejde med forskellige digitale teknologier. Fem fremtidsværksteder af tre timers varighed blev afholdt med i alt 22 deltagere. Deltagerne blev udvalgt, fordi de var familier med aktuel kontakt til kommunen og i personkredsen for at modtage særlig støtte til børn og unge jf. serviceloven, §46. De blev rekrutteret gennem civilsamfundsorganisationer, kommuner og krisecentre, og de fleste af dem havde sammensatte marginaliseringserfaringer med forhold som anbringelser uden for hjemmet, psykisk sygdom, handicap, kriminalitet, vold i nære relationer, lav socioøkonomisk status, svag eller ingen arbejdsmarkedstilknøytning, traumer og stigmatisering.

Fremtidsværkstederne blev anvendt med et dobbelt formål om at involvere familiernes perspektiver i forskningsprojektets design og samtidig producere viden om deres konkrete erfaringer med at være borgere og møde offentlige systemer. Et centralt resultat var, at flere af deltagerne oplevede at stå uden for fællesskabet og betragtede mange af deres møder med det offentlige som uligeværdige. Det gjorde sig fx gældende for nogle af de forældre, som havde deres børn anbragt uden for hjemmet, for hvilke kontakten til det offentlige var ufrivillig, samtidig med at de oplevede en krænkelse af retten til familieliv jf. Den Europæiske Menneskerettighedskonvention.

Fremtidsværksteder udgør en gruppebaseret dataindsamlingsmetode, der gør brug af både individuel og fælles refleksion igennem drøftelser, hvor deltagerne forholder sig til problemer i det eksisterende samfund, og hvordan et bedre og mere humant samfund kan indrettes (Jungk & Müllert, 1984). De kan udformes og faciliteres på forskellige måder, men i Nirmalarajans version blev der anvendt en form, som er illustreret i figur 2.

Figur 2. Fremtidsværkstedets faser. Inspireret af Jungk & Müllert, 1984.

Enhver empirisk undersøgelse må tage afsæt i metodologiske kriterier, der afgør, hvilke former for data, metoder og spørgsmål der skal indgå i undersøgelsen. Kriterierne for Nirmalarajans værksteder var udledt fra ovenstående metodologiske principper. Målet var at inddrage marginaliserede borgers perspektiver og narrativer for at identificere:

- 1) problemer og barrierer ift. politisk lighed og demokratisk kontrol,
- 2) potentialet for at skabe et demokratisk fællesskab baseret på ligeværdige relationer mellem alle borgere,

- 3) og de forandringer, der er nødvendige for at fjerne barrierer for realiseringen af et sådant fællesskab.

De individuelle refleksioner og fælles drøftelser på værkstederne blev understøttet af fysiske hjælpemidler samt konkrete spørgsmål, der havde til hensigt at henlede opmærksomheden på magtudøvelse og begrænsninger på forskellige analytiske niveauer. Gennemførelsen af værkstederne gjorde det muligt at indsamle forskellige former for data, som fx billeder og transskriptioner. Når borgernes perspektiver og narrativer skal inddrages, er der selvfølgelig en risiko for, at forskernes egne normative (og deskriptive) antagelser påvirker undersøgelsens resultater. Dette er dog et helt generelt problem for enhver samfundsforskning.

Figur 3. Fysiske hjælpemidler fra fremtidsværkstederne.

4.1 Forberedelsesfasen

Forberedelsesfasen handlede i Nirmalarajans projekt om tilpasning af de ovenstående metodologiske principper til de konkrete deltagere i deres specifikke kontekst. Afgørende var at minimere sandsynligheden for epistemisk uretfærdighed og andre former for trusler mod effektiv deltagelse i værkstedernes aktiviteter (jf. princip d og e). Det viste sig imidlertid hurtigt, at flere deltagere oplevede det uvant med den form for involvering, som fremtidsværkstederne krævede, fordi de tidligere havde oplevet, at deres viden blev tilsidesat til fordel for mere privilegerede borgers påståede viden (fx i professionelles udtalelser og attester etc.). Flere deltagere beskrev endda sig

selv som “marginaliserede”, “fremmedgjorte”, “underdanige” og “andenrangsborgere”. At involvere borgerne og deres erfaring i projektet forudsatte derfor en høj grad af forberedelse – en forberedelse, som hovedsageligt havde at gøre med etableringen af en tillidsfuld relation mellem Nirmalarajan og deltagerne.

4.2 Kritikfasen

Den kritiske fase (jf. princip a-c) gav deltagerne mulighed for at udtrykke deres negative oplevelser med brugerinddragelse i offentlige systemer. Den bestod af både en individuel refleksionsfase og en efterfølgende kollektiv drøftelse. For at understøtte processen blev der stillet forskellige hjælpemidler til rådighed for deltagerne, der kunne hjælpe dem med deres refleksionsproces og efterfølgende samtaler med hinanden. I den første workshop var post-its det eneste hjælpemiddel, hvilket viste sig at begrænse deltagerne med ordblindhed. Derfor blev der tilføjet flere hjælpemidler til senere værksteder for at sikre en bedre inklusion. Disse var bl.a. LEGO, muligheden for at tegne, billeder og figurer fra Disneyfilmen *Inderst inde*.

Kritikfasen krævede typisk omkring to tredjedele af tiden på værkstederne, da det ikke kun handlede om deltagernes synspunkter, men også om at udforske og tematisere de mange antagelser og forforståelser, der lå til grund for samtalen, både hos deltagerne og Nirmalarajan. Kritikken af systemerne var et gennemgående tema og udgjorde ofte et fælles grundlag for deltagerne. Samtidig blev det også nødvendigt at give plads til, at nogle få borgere oplevede tilfredshed på visse områder. Internt imellem borgerne stillede samtalen strenge krav om respekt for hinanden. Nirmalarajan måtte kontinuerligt være opmærksom på, at borgerne havde forskellige erfaringer med systemet, da de erfarne var tilbøjelige til at anse de nye som naive.

En udfordring, som vi vender tilbage til nedenfor, vedrørte Nirmalarajans sprogbrug og brugen af tekstuddrag fra fx fællesoffentlige digitaliseringsstrategier, som blev oplevet som ekskluderende for visse borgere – også selvom andre deltagere og plenum-øvelserne forsøgte at kompensere for dette. Ved at tilføje et kreativt element blev der alligevel skabt mulighed for at formulere kritiske erfaringer, som ellers var i risiko for at være forblevet implicitte. Dette mindskede den hermeneutiske marginalisering af borgerne og gav mulighed for at skelne skarpere mellem individuelle og fælles forhold.

Et vigtigt tema i samtalerne var borgernes egne påpegninger af ligheder mellem deres marginaliseringserfaringer i mødet med de professionelle på den ene side og deres oplevelser af deltagelsen i Nirmalarajans projekt på den anden side. Trods hans bestræbelser på at bruge et sprog, som borgerne kunne relatere sig til, lykkedes det ikke i alle tilfælde. Nogle borgere havde fx modtaget et nyhedsbrev gennem deres forening, hvor de foreløbige resultater fra projektet blev præsenteret, hvor de havde en tydelig følelse af, at sproget i teksten “talte hen over over deres hoveder”. Denne oplevelse

mindede dem om tidligere erfaringer med at blive beskrevet af repræsentanter for professionelle systemer.

Et andet kritikpunkt opstod i forbindelse med brugen af begrebet “borger”. Deltagerne udtrykte kritik af de underliggende forståelser forbundet med dette begreb og fremsatte den påstand, at de ikke følte sig som ligeværdige “borgere”, men mere som “andenrangsborgere” med oplevelser af “forældrefremmedgørelse”. Flere henviste i den forbindelse til den danske statsministers nytårstale den 1. januar 2021 og italesættelsen af “at nogle forældre får for mange chancer” til at passe deres børn. Her oplevede forældrene, at denne form for italesættelse ignorerede strukturelle forhold som manglende økonomiske ressourcer eller helbredsmaessige udfordringer, som de oftest havde søgt hjælp til, inden deres barn blev anbragt. Som konsekvens blev det et selvstændigt tema i samtalen, hvornår og hvordan stigmatiserende stereotyper blev aktiveret, både i den offentlige debat, i deres møde med professionelle og i selve samtalerne på fremtidsværkstedet. Resultatet blev udviklingen af en kritik af, hvordan den strukturelle magt i form af systematiske, stigmatiserende stereotyper begrænsede borgernes deltagelse i sociale interaktioner i forskellige kontekster (jf. princip b og c).

4.3 Utopifasen

Formålet med den næste fase var at “tænke utopisk”, hvilket afspejler den fællesskabsstøttende forsknings andet formål, nemlig at belyse deltageres ønsker for en bedre fremtid, mhp. at identificere potentialet for at skabe et demokratisk fællesskab (jf. princip f). Deltagerne blev derfor instrueret i at sætte deres kritik til side og tage udgangspunkt i mantraet om at “alt kan lade sig gøre”. Det viste sig hurtigt, at denne opgave både var frisættende og provokerende for deltagerne, og den krævede mere vejledning end i kritikfasen for at understøtte refleksionerne og samtalen. Nogle borgere havde modstand mod opgaven på grund af deres marginaliserede positioner, da de ikke forventede at kunne ændre de strukturer, der i sidste ende betingede deres udsatte position. Ved at opfordre til at engagere sig i dialogen lykkedes det dog alligevel i de fleste tilfælde at overvinde denne barriere.

Hvis enkelte borgere havde svært ved at formulere et utopisk udkast, blev de andre borgere inddraget i en kollektiv proces med at udvikle en løsning. Når dette ikke lykkedes, skyldtes det, at fremmedgørelsen dominerede deres oplevelsesverden på en sådan måde, at det var svært at se ud over dette faktum. Borgerne problematiserede fx Nirmalarajans baggrund som socialrådgiver og underviser, hvilket de forbandt med en prioritering af et systemperspektiv på bekostning af brugerperspektivet. For nogle nødvendiggjorde disse associationer, at de måtte holde en pause, eller at de havde behov for at arbejde mere individuelt og med hjælp.

Oftest var der en mere flydende overgang mellem kritikfasen og utopifasen end oprindeligt tiltænkt af Jungk og Müllert (1984). Flere borgere præsenterede allerede i kritikfasen en løsning på de problemer, de identificerede.

Et gennemgående træk ved borgernes kritiske vurdering af deres erfaringer med de professionelle var således den manglende brugerinddragelse, når de tilføjede noget til deres sagsakter. Mange udtrykte et ønske om, at den digitale løsning kunne give dem “live” adgang til deres sag og mulighed for at tilføje kommentarer direkte i det digitale system.

Som en facilitator for refleksionerne og samtalerne blev post-its løbende brugt som en visualiseringsteknik (Jungk & Müllert, 1984), hvor deltagerne skrev deres kritikpunkter og ønsker ned. Disse blev gennemgået, struktureret i temaer og derefter prioriteret af hele gruppen gennem en fælles diskussion af argumenter for og imod forskellige vurderinger (jf. princip d).

4.4 Virkeliggørelsesfasen

Formålet med virkeliggørelsesfasen er at identificere de skridt, der må tages for at realisere de utopiske ideer, der blev formuleret i utopifasen (jf. princip g). De skrevne post-its blev placeret på en graf baseret på sværhedsgrad (let/svært) og relevans (lav/høj værdi). Et omdrejningspunkt for alle samtalerne var de betydelige forskelle i adgangen til hjælp og støtte, som deltagerne oplevede, fordi dette afhang af borgernes socioøkonomiske baggrund samt geografiske forskelle. Deltagerne påpegede, at andre frivillige eller private aktører, som fx fællesskaber på facebook, foreninger eller socialrådgivere/advokater, kunne kompensere for deres marginaliserede position ved at øge klagemuligheder og demokratisk kontrol. Nogle borgere havde modtaget kyndig vejledning af professionelle, mens andre havde fået vejledning fra andre borgere i lignende situationer via facebook. Det vakte betydelig vrede og følelser af uretfærdighed hos nogle af borgerne over for systemet, da de ikke havde den samme adgang til hjælp uden for de formelle systemer. En deltager pointerede, at hvis hun “virkelig skulle bruge min fantasi, så ville jeg insistere på at være ordblind” (Workshop 1), da dette kunne øge chancerne for at få et personligt møde med kommunen. Det blev således en konkret ide til at yde modstand, som de tog med sig.

Fremtidsværkstedet og de fælles drøftelser faciliterede udveksling af viden mellem borgerne samt mellem borgerne og forskeren. Det bidrog ligeledes til en fælles læringsproces, der potentielt kunne styrke deres handlekraft og muligheder. Adspurgte om, hvordan de ville hjælpe eller guide andre borgere i lignende situationer, var de imidlertid mindre ligefremme i virkeliggørelsesfasen end i de tidligere faser. Flere borgere fremhævede igen den strukturelle ulighed og uretfærdighed, som de havde oplevet, og udtrykte vrede, tristhed og frustration over, at deres viden ikke blev vægtet på samme niveau som de professionelle. I diskussionen opstod der usikkerhed om, hvorvidt andre borgere burde vide dette på forhånd eller erfare det selv.

Vidnesbyrduretsfærdighed var tydeligt til stede i deltagerne erfaringer, fx idet deres hyppige henvendelser til forvaltningen blev behandlet som tegn på, at de var “usikre forældre”, der “manglede viden” om, hvordan man skal tage sig af sit barn. De opfordrede i forlængelse heraf Nirmalarajan til et

stærkere fokus i forskningsprojektet på, hvor meget ansvar det krævede at kommunikere med det offentlige, hvilket bl.a. kom til udtryk ved sanktioner (fx reduceret samvær med børnene), hvis de ikke levede op til de professionelles kommunikative forventninger (fx at svare rettidigt i Digital Post). De oplevede også konsekvenser, når de udfordrede professionelles vurderinger, hvorved de blev presset til at indordne sig under (oplevede) uretfærdigheder. Dette resulterede ofte i, at de tilpassede sig betingelserne og “spillede spillet” for ikke at udfordre samarbejdet med myndighederne yderligere (Dumbrill, 2006). For en fællesskabsstøttende forskning er dette et vigtigt resultat, for det demonstrerer, at borgerne ikke havde reel mulighed for demokratisk kontrol, pga. de professionelles strukturelt funderede magt over dem.

4.5 Opfølgningsfasen

Fasen sigter mod at realisere resultaterne fra tidligere faser (jf. Jungk & Müllerts, 1984, s. 129) og er stadig igangværende i Nirmalarajans projekt. Yderligere arbejde omfatter populærlitterær formidling og større borgerinddragelse i de øvrige empiriske undersøgelser og fremtidige analyser. Projektet har desuden ført til nye samarbejder med offentlige og civilsamfundsorganisationer.

5. Udfordringer i den fællesskabsstøttende forskning

Fremtidsværkstedets form i det konkrete projekt har på baggrund af de beskrevne metodologiske principper tilstræbt en involvering af marginaliserede borgere i en undersøgelse af barrierer for realiseringen af et demokratisk fællesskab, såvel som muligheder for at overskride disse barrierer. Fordelen ved fremtidsværkstedet er, at det netop kan producere viden i et bottom-up-perspektiv, hvor marginaliserede borgere får mulighed for i fællesskab at begrebsliggøre deres erfaringer med deres udsatte position og formulere en kritik. Fremtidsværkstederne kan derfor medvirke til at kompensere for utilstrækkelig og ineffektiv deltagelse i det politiske fællesskab.

Erfaringerne fra projektet demonstrerer et stort behov for at planlægge involveringen af borgerne ud fra flere forskellige hensyn. Der er for det første behov for grundige refleksioner over, hvordan både borgere og forskere er socialt situeret, da disse positioner kan have stor betydning for involveringens karakter (Nirmalarajan, 2023). Forskellige positioner i den sociale struktur kan fx give deltagerne en oplevelse af, at deres viden tilskrives mindre værdi og gyldighed end fagprofessionelles og forskeres, hvilket samtidig medvirker til en oplevelse af objektivering. Magten indlejret i forskerpositionen medfører derfor en betydelig risiko for, at deltagerne i forskningsprocessen endnu en gang får en oplevelse af blot symbolsk inddragelse. Det var fx af betydning i Nirmalarajans tilfælde, at han har en baggrund som

både underviser og socialrådgiver. Dette medførte, at deltagerne havde en tendens til at betragte ham som repræsentant for socialrådgiverprofessionen, hvilket blev forbundet med negative oplevelser. Han blev derfor mødt med mistillid og sågar fjendskab. Han blev fx stillet til ansvar for den behandling, borgerne havde fået af socialrådgivere i deres møde med systemet, og måtte bruge betydelig energi og tid på at opbygge en tilstrækkelig god relation til deltagerne, så han kunne fungere som effektiv facilitator af værkstederne og fremme den rette form for ligeværdige samtale mellem deltagerne.

Forskelle i social position såvel som betydningen af professionel identitet er relateret til et andet problem, som vi allerede har nævnt ovenfor. Når deltagerne er marginaliserede, er der en vis risiko for, at man som forsker ikke har tilstrækkeligt blik for, om ens implicite antagelser om deltagernes forudsætninger for deltagelse er i overensstemmelse med deltagernes faktiske forudsætninger. Det kom i Nirmalarajans tilfælde meget konkret til udtryk ved, at han ikke havde overvejet på forhånd, om alle deltagerne havde de nødvendige sproglige kompetencer til at deltage i aktiviteter, som udelukkende gjorde brug af tekstuddrag som hjælpemidler. Nogle deltagere fandt dette ekskluderende og efterspurgte andre hjælpemidler og redskaber i faciliteringen, så de kunne deltage på lige fod med de andre. Han valgte derfor at udvide repertoire af hjælpemidler til de efterfølgende værksteder.

Ovenstående eksempel peger på behovet for at have en udvidet forståelse af, hvad der tæller som deltagelse i deliberative samtaler. En for snæver opfattelse af, hvad der tæller som deliberation – fx ikke-følelsesladet, logisk argumentation – kan fungere som en epistemisk eksklusionsmekanisme over for borgere, der ikke har en akademisk, (mindst) middelklasse og etnisk majoritetsbaggrund. Iris Young argumenterer derfor for, at deliberation bør forstås i en bred forstand som også inkluderende narrativer og tilkendegivelse af følelser (Young, 2000). I begge tilfælde ligger der ofte bestemte formodninger om og vurderinger af sagens kendsgerninger implicit i den sproglige handling, hvilket kan betragtes som legitime træk i en argumentationskæde. I så fald bør de tages seriøst og behandles som de implicite argumenter, de er, og det er derfor vigtigt, at forskerne tilskynder deltagerne til også at benytte sig af sådanne udtryksformer, hvis de har det bedst med det.

I forlængelse af de tidligere nævnte udfordringer kan man spørge, om marginaliserede borgere overhovedet kan deltage meningsfuldt i forskning (Beebejaun, Durose, Rees, Richardson & Richardson, 2013), da kløften mellem forskerens og deltagernes sociale positioner kan synes at være umulig at overskride. Men her skal man passe på med at opstille falske dikotomier. Inddragelse og deltagelse er ikke et alt eller intet-spørgsmål. Selvom det måske aldrig vil være muligt *fuldstændigt* at løse problemerne forbundet med sociale forskelle, kan vi stadig tale om succes i *større eller mindre grad* med hensyn til inklusion af marginaliserede borgere i deliberative processer og understøttelsen af demokratisk kontrol. Det blev fx tydeligt, at Nirmalarajans brug af hjælpemidler og bestræbelser på at bygge bro over

forskellene på egne og deltagernes positioner skabte bedre muligheder for inddragelsen af flere borgere.

Der kan også opstå andre barrierer for inddragelse af marginaliserede borgere, som er nødvendige at håndtere i forberedelsesfasen. Sådanne borgere er af andre forskere blevet beskrevet som *“hard to reach”* eller *“the forgotten half”* (Taylor, Pooley & Carragher, 2016, s. 149), fordi de befinder sig i positioner, der kan gøre det yderst vanskeligt at fungere som forskningssubjekter. Dette kan skyldes økonomiske begrænsninger, ufleksible arbejdsvilkår, eller at de er nødt til at mødes med offentlige institutioner. For at øge deltagelsesmulighederne kan det derfor være nødvendigt at yde økonomisk støtte til transport eller arrangere fælles transportmuligheder. Der skal også tages højde for, at borgerne kan have andre forpligtelser, såsom møder med sagsbehandlere, til hvilke de kan blive indkaldt med kort varsel. Hvis disse udfordringer ikke imødekommes af forskere, kan det bidrage til hermeneutisk marginalisering, da allerede underprivilegerede borgere forhindres i at bidrage til udviklingen af begreber, kategorier og forståelsesrammer, der er nødvendige for en adækvat beskrivelse af deres erfaringsverden.

6. Konklusion

Gennem deltagelse i fremtidsværksteder struktureret efter deliberativt-demokratiske principper fik marginaliserede borgere mulighed for at fremsætte kritik, drømme og fantasier. Dette gav dem mulighed for at forholde sig til situationer, hvor de oplevede epistemisk uretfærdighed som en konsekvens af deres sociale situation samt andre former for dominans på individuelt og strukturelt niveau. At bringe disse vidnesbyrd frem i lyset er en væsentlig opgave for en fællesskabsstøttende forskning.

Vi har derfor argumenteret for, at implementeringen af de metodologiske principper i afsnit 3 er nødvendige for den participatoriske praksisforskning, hvis hensigten er at involvere borgerne på en måde, der strækker sig ud over blot *“the box ticking culture, creation of consultation fatigue, lack of sensitivity to practical considerations of physical, communication and cultural access”* (Duffy & Beresford, 2020, s. 13). Vi finder disse principper relevante for at realisere demokratiske fællesskaber og dermed leve op til de principper, som udgør kardinalpunktet i den participatoriske praksisforskning. Fremtidsværksteder er ikke den eneste metode til at leve op til disse principper, men vi håber at have godtgjort, at metoden bør indgå i den participatoriske praksisforskningens værktøjskasse. Selvom fremtidsværksteder igennem forskellige aktiviteter kan bidrage til involveringen i fællesskaber, bør disse altid foregå i forhandling med de berørte borgere, som kan have forskellige behov og ønsker til fællesskaber afhængigt af social position (Müller, Nirmalarajan, Wisti & Uggerhøj, 2023).

Ud fra et demokratisk perspektiv kan forskeren ikke bare begrænse sig til at producere videnskabelige artikler eller monografier. En forpligtelse ligger derfor i at sikre, at formidlingen bliver tilgængelig for at muliggøre forandringer (Askheim & Borg, 2010, s. 102). Hvis forskningen har til formål at identificere barrierer for politisk lighed og demokratisk kontrol på den ene side og mulige skridt henimod et samfund, hvor disse principper er bedre realiseret, på den anden side, så har forskerne en forpligtelse til at bringe deres resultater i spil på en måde, der fremmer dette formål. Opfølgningen på værkstederne må således bestå i handlinger, der bidrager til demokratisk deliberation på forskellige niveauer i samfundet og med forskellige beslutningstagere som publikum – herunder politikere, ledere i forvaltningen, menige professionelle frontlinjemedarbejdere samt de ansvarlige for uddannelsen af professionelle. Kun sådan kan formålet med en demokratisk, fællesskabsstøttende forskning realiseres.

REFERENCER

- Abizadeh, A. (2023). The grammar of social power: power-to, power-with, power-despite and power-over. *Political Studies*, 71(1), 3-19. <https://doi.org/10.1177/0032321721996941>
- Andersen, M.L., Brandt, L.I., Henriksen, K., Mejlvig, K., Nirmalarajan, L., Rømer, M., Uggerhøj, L. & Wisti, P. (2020). Underlying theoretical positions, perceptions, and foundations in practice research. I: L. Joubert & M. Webber (red.), *The Routledge Handbook of Social Work Practice Research* (s. 57-68). Routledge.
- Anderson, E.S. (1999). What is the point of equality? *Ethics*, 109(2), 287-337. <https://doi.org/10.1086/233897>
- Anderson, E. (2010). *The Imperative of Integration*. Princeton University Press.
- Anderson, E. (2012). Epistemic justice as a virtue of social institutions. *Social Epistemology*, 26(2), 163-173. <https://doi.org/10.1080/02691728.2011.652211>
- Askheim, O.P. & Borg, M. (2010). Deltagerbasert forskning i psykisk helsearbeid: Et bidrag til mer “brukbar” kunnskap? *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 7(2), 100-109. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3010-2010-02-02>
- Beebejaun, Y., Durose, C., Rees, J., Richardson, J. & Richardson, L. (2013). Beyond text: exploring ethos and method in co-producing research with communities. *Community Development Journal*, 49(1), 37-53. <https://doi.org/10.1093/cdj/bst008>
- Bächtiger, A., Dryzek, J.S., Mansbridge, J. & Warren, M. (2018). Deliberative democracy: an introduction. I: A. Bächtiger, J.S. Dryzek, J. Mansbridge & M. Warren (red.), *The Oxford Handbook of Deliberative Democracy* (s. 1-32). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/OXFORDHB/9780198747369.013.50>
- Benhabib, S. (2013). Reason-giving and rights-bearing: constructing the subject of rights. *Constellations*, 20(1), 38-50.
- Cohen, J. (2009). *Philosophy, Politics, Democracy*. Harvard University Press.
- Duffy, J. & Beresford, P. (2020). Critical issues in the development of service user involvement. I: H. McLaughlin, P. Beresford, C. Cameron, H. Casey & J. Duffy (red.), *The Routledge Handbook of Service User Involvement in Human Services Research and Education* (s. 9-16). Routledge.

- Dumbrill, G.C. (2006). Parental experience of child protection intervention: A qualitative study. *Child Abuse & Neglect*, 30(1), 27-37.
<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2005.08.012>
- Epstein, I., Fisher, M., Julkunen, I., Uggerhøj, L., Austin, M.J. & Sim, T. (2015). The New York statement on the evolving definition of practice research designed for continuing dialogue: a bulletin from the 3rd international conference on practice research (2014). *Research on Social Work Practice*, 25(6), 711-714.
- Forst, R. (2017). *Normativity and Power: Analyzing Social Orders of Justification*. Oxford University Press.
- Fricker, M. (2007). *Epistemic Injustice: Power & the Ethics of Knowing*. Oxford University Press.
- Gutmann, A. & Thompson, D. (2004). *Why Deliberative Democracy?* Princeton University Press.
- Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms*. Polity Press.
- Joubert, L. & Webber, M. (2020). New frontiers for practice research. I: L. Joubert & M. Webber (red.), *The Routledge Handbook of Social Work Practice Research* (s. 49-495). Routledge.
- Jungk, R. & Müllert, N.R. (1984). *Håndbog i fremtidsværksteder*. Politisk Revy.
- Lafont, C. (2020). *Democracy Without Shortcuts: A Participatory Conception of Deliberative Democracy*. Oxford University Press.
- Müller, M., Nirmalarajan, L.Y., Wisti, P. & Uggerhøj, L. (2023). Co-production between researchers, service users, and practitioners in practice research – barriers and possibilities. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development*, (ahead-of-print) 1-16.
<https://doi.org/10.1080/02185385.2023.2233490>
- Nirmalarajan, L.Y. (2023). Mellem nærhed og distance i partcipatorisk praksisforskning: metodologiske refleksioner over fælles vidensproduktion med brugere. *Forskning i Pædagogers Profession og Uddannelse*, 7(2), 4-12.
<http://doi.org/10.7146/fppu.v7i2.141834>
- Rostbøll, C.F. (2023). *Democratic Respect: Populism, Resentment, and the Struggle for Recognition*. Cambridge University Press.
- Sim, T., Austin, M., Abdullah, F., Chan, T.M.S., Chok, M., Ke, C., Epstein, I., Fisher, M., Joubert, L., Julkunen, I., Ow, R., Uggerhøj, L., Wang, S., Webber, M., Wong, K. & Yliruka, L. (2019). The Hong Kong statement on practice research 2017: contexts and challenges of the far east. *Research on Social Work Practice*, 29(1), 3-9. <https://doi.org/10.1177/1049731518779440>
- Smith, L., Bratini, L., Chambers, D.A., Jensen, R.V. & Romero, L. (2010). Between idealism and reality: meeting the challenges of participatory action research. *Action Research*, 8(4), 407-425.
- Taylor, M.F.; Pooley, J.A. & Carragher, G. (2016). A systematic review of current data collection techniques used to enhance involvement of “hard to reach” adolescents in research studies. I: K. Bhopal & R. Deuchar (red.), *Researching Marginalized Groups* (s.149-166). Routledge.
- Uggerhøj, L., Henriksen, K. & Andersen, M.L. (2018). Participatory practice research and action research: birds of a feather? *China Journal of Social Work*, 11(2), 186-201.
<https://doi.org/10.1080/17525098.2018.1537086>
- Uggerhøj, L. & Wisti, P. (2020). Social work practice research developments: four statements and ten years later. I: L. Joubert & M. Webber (red.), *The Routledge Handbook of Social Work Practice Research* (s. 32-42). Routledge.
- Young, I.M. (2000). *Inclusion and Democracy*. Oxford University Press.